

Forma i evolució de la ciutat de Girona en l'època romana

El relleu accidentat de Gerunda va generar un recinte poc convencional i una trama urbana interior d'illes regulars a partir de l'encreuament dels *cardines* i *decumani* (respectivament, carrers orientats de nord-sud i d'est-oest). La muralla va ser reforçada al segle IV amb murs de pedra sorrenca i torres flanquejant els principals portals d'entrada. El fòrum s'ubicava al nord i es dividia en una zona elevada, a l'est, dominada pel temple, i una zona cívica i comercial porticada a l'oest.

Text > **JORDI SAGRERA** (Universitat de Girona)

>> Restitució de la ciutat romana de Girona en època alt-imperial. (Imatge: JORDI SAGRERA)

El clima bèl·lic imperant en el moment de la fundació de Gerunda va ser un factor decisiu en la tria de la seva ubicació, ja que es van prioritzar les condicions de defensa i control del territori. Es rebutjava la plana fèrtil fressada pels rius Ter i Onyar, el mateix paratge per on ara s'estén la major part de la ciutat moderna, i es preferia una ubicació més complicada; ocupant un tram del camí d'Hèracles, la futura Via Augusta, sobre el pendent costerut d'un turó del massís de les Gavarres.

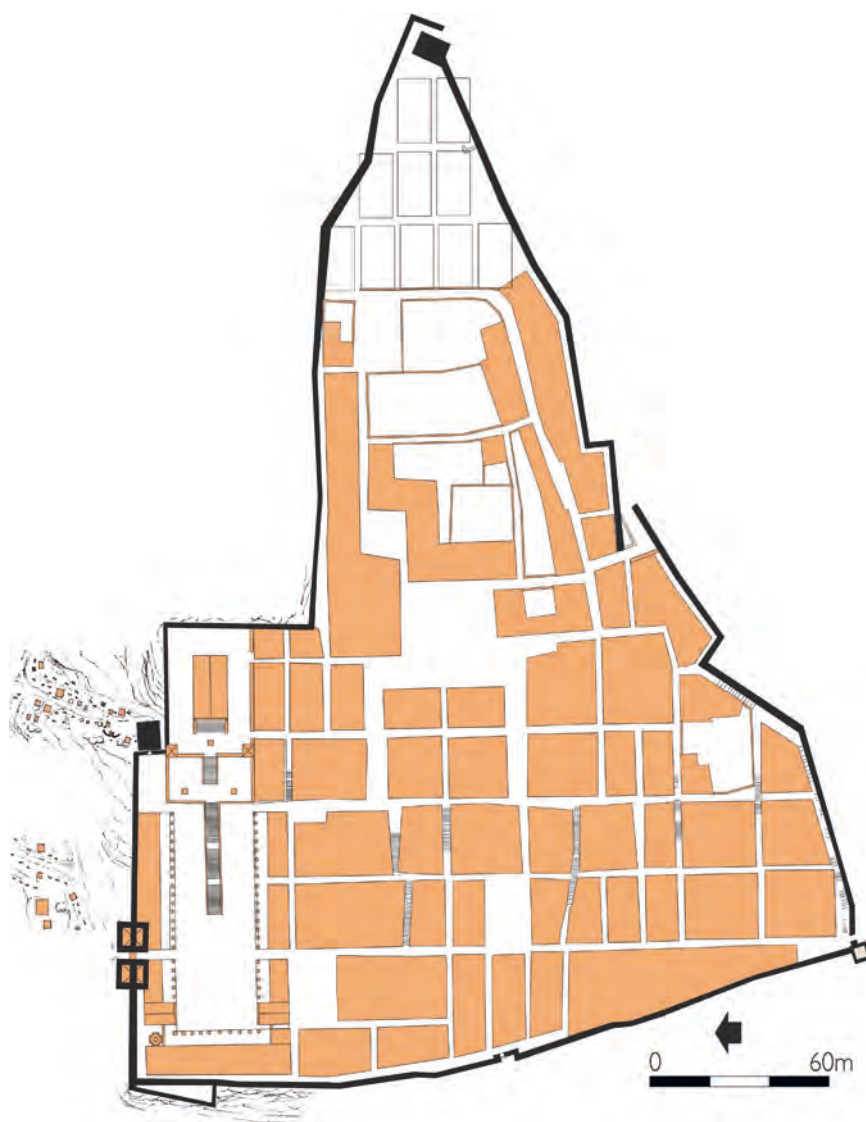
El recinte inicial es va haver d'adaptar a una orografia abrupta i plena de desnivells marcada pels constants afloraments de la roca nummulítica que forma el rost de la muntanya. A més, era costeruda i sempre ascendent cap a l'est. Per fer-nos-en el càrrec, el desnivell vertical que hi ha entre el riu Onyar, al peu de la muralla occidental, i l'anomenada Torre Gironella, a l'extrem oriental, assoleix els seixanta metres per a un recorregut de només tres-cents vint metres lineals. Indubtablement, va condicionar el recorregut del *pomerium* o perímetre urbà, el qual va adoptar un traçat sinuós del tot irregular i gens convencional per a una fundació romana *ex novo*. En planta, delimitava una mena de trapezi amb una superfície interior d'unes quatre hectàrees i mitja. La ciutat s'ajustava a les necessitats del moment, però resultava esquifida en comparació amb la majoria de ciutats romanes. No és estrany que Prudenci, l'autor cristià del segle iv, l'anomenés *parva Gerunda*.

La muralla republicana és un dels escassos vestigis romans encara visibles en alguns panys dispersos en diferents punts de la Força Vella. Això permet apreciar l'estructura del sòcol erigida a partir d'un mur de doble fulla d'aproximadament dos metres de gruix i uns tres o quatre d'altura, i bastit amb blocs poligonals de mides molt diverses; sempre grans i, sovint, molt grans, col·locats en sec i ben ajustats. Pel damunt i fins a coronar, el mur es devia completar amb paret de tovet. S'hi obrien un mínim de quatre portes; la porta de l'Onyar i la porta Rufina en el tram meridional; Sobreportes al nord i la de la Torre Gironella en el vèrtex de llevant. Totes han estat objecte d'intervencions arqueològiques de naturalesa mínimament suficient per comprendre la disposició i el funcionament de cadascuna.

La porta de l'Onyar és el nom medieval que va rebre la porta localitzada vora l'angle sud-occidental de la muralla. Inicialment, era una simple obertura practicada a la muralla que es va modificar substancialment en successives reformes posteriors. El conjunt va romandre dempeus fins a l'any 1858, en què es va enderrocar per eixamplar l'accés al carrer de la Força. Es localitzava davant la placeta del Correu Vell, en el punt d'unió dels ac-

tuals carrers de la Força i de Carreres Peralta. El mur republicà procedent del nord passava sota la fonamentació de les actuals façanes de les primeres cases per la galta oest del capdavall de la Força. En arribar a la placeta, girava cap a l'est, on s'obria la porta. Malauradament, aquí l'obra romana es perd obliterated per unes importants reformes d'època carolíngia i posteriors. Cal anotar, però, que en una recent intervenció efectuada en el primer tram de les escales del veí carrer de Miquel Oliva se'n van descobrir restes. La

El recinte inicial es va haver d'adaptar a una orografia abrupta i plena de desnivells marcada pels constants afloraments de la roca nummulítica que forma el rost de la muntanya

>> Planta de la ciutat de Girona durant el segle v. (Imatge: UNIVERSITAT DE GIRONA)

>> Sarcòfag de temàtica cristiana conservat al presbiteri de l'església de Sant Feliu. (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

Gerunda va ser promoguda a *ciuitas* de dret llatí en temps d'Octavi August. Amb aquest nou estatus, la ciutat va poder organitzar un cos de magistratures municipals

dada revela, tal vegada, una ampliació medieval cap a migdia respecte del traçat romà.

La porta Rufina es localitzava al nord de la plaça de Sant Domènec. La muralla en aquest punt es va desdoblar formant un corredor entre dos panys, els quals protegien la porta ubicada al final del passadís. Mostra una estructura senzilla i eficient que també es va aplicar a la porta de llevant, a Gironella. Aquí el corredor voltava una gran torre quadrada per l'est i el nord abans d'ingressar a l'interior.

Els nivells fundacionals

Sobreportes és el topònim que tradicionalment ha designat la porta nord de la ciutat. Precisament, l'excavació arqueològica del farciment intern d'una de les torres baix-imperials que la flanquegen va permetre arribar i datar els nivells fundacionals de la ciutat. Tanmateix, l'organització arquitectònica

d'època republicana de l'àmbit encara és objecte de debat. Si bé s'ha considerat com a més probable una simple porta oberta en el mur, no es pot descartar del tot l'existència de dues torres quadrades a banda i banda.

La muralla delimitava físicament el recinte urbà. Tot i les ampliacions d'època carolíngia, coincideix a grans trets amb la Força Vella actual. Topogràficament, queda repartida en dues plataformes; una de baixa, a l'oest, i una altra d'elevada, a l'est, separades per un gran marge de roca natural de més de dotze metres d'alçària mitjana. Malgrat l'accident, la trama urbana destaca per una xarxa viària estesa uniformement i dominada per la combinació de carrers amb orientació nord-sud amb altres de recorregut est-oest. És una reminiscència dels *cardines* i *decumani* romans. Les dades documentals, les troballes arqueològiques i certes evidències preservades en alguns edificis asseguren l'existència antiga d'uns quants més. Conjuntament formaven una teòrica retícula regular d'il·les urbanes de setanta-un peus per trenta-sis disposades en *scamma*, és a dir, amb l'eix llarg disposat en el sentit dels *decumani* (est-oest) i carrers de nou peus d'amplada. Les il·les projectades resultaven minúscules, fet que convida a creure en l'aparició d'il·les de mides més grosses a partir de l'agrupació de les menudes.

Gerunda va ser promoguda a *ciuitas* de dret llatí en temps d'Octavi August, el primer emperador. Amb aquest nou estatus, la ciutat va poder organitzar

un *ordo decurionum*, un cos de magistratures municipals formades pels *aediles*, els *duoviri* i uns sacerdots, els *flamines*, que dirigien el culte imperial. L'epigrafia destaca dos gironins: Lucius Plotius Asprenas, duovir i flamen, que arribà a tribú de la III legió gàlica, i a Caius Marius Verus, que va esdevenir flamen provincial. Tota l'activitat pública, política i religiosa es concentrava en el fòrum, la gran plaça pública genuïnament romana. Per qüestions d'espai, el de Girona es desplaçava cap al nord. S'hi accedia primordialment per la via principal nord-sud o *cardo maximus*, fossilitzat en el carrer de la Força. Interiorment estava dividit en dues plataformes. A la més enlairada, a l'est, s'estenia el *tèmenos* o recinte sacre, dominat pel temple de culte imperial. És el mateix lloc on ara s'aixeca la Catedral. Per una escala monumental es baixava a la plataforma inferior a l'oest, la qual concentrava l'activitat social i política ciutadana. S'organitzava com un gran espai a celobert envoltat d'uns porticats on s'instal·laven les *tabernae*, generalment petits establiments comercials i de serveis. En el mateix recinte s'erigia la basílica, és a dir, la seu dels tribunals, on els *duoviri* administraven justícia, la cúria i potser el *tabularium* on es guardava l'arxiu. El conjunt es completava amb estàtues i ares de caràcter monumental. Embellien el fòrum i reforçaven la memòria col·lectiva.

Al tombant dels segles III i IV, la muralla va ser objecte d'una important reforma de millora. Històricament,

se l'ha relacionat amb la creació, en temps de l'emperador Dioclecià, d'un complet sistema de defensa en profunditat de la Via Augusta, amb la finalitat de controlar l'accés a Hispània des del nord. L'operació s'iniciava amb l'erecció des dels Pirineus d'una cadena de fortificacions sobre la via connectades visualment. L'actuació a Girona es va encaminar al redreçament de les muralles, amb la construcció i la reparació de molts panys. Es va caracteritzar per l'ús sistemàtic de pedra sorrenca de Domeny, Taialà i Sarrià de Ter com a material lapidi preferent. Això permet distingir amb facilitat els testimonis d'aquell moment, atès que el gres destaca sensiblement de la pedra calcària de Girona. Els descobrim especialment en el tram murat davant la plaça de Sant Domènec i a la Torre Gironella. L'aparell constructiu emprat reproduceix formalment la tècnica romana de l'*opus quadratum*. Consisteix en un folre extern de filades bastides amb blocs encoixinats de gran format que revesteixen un nucli de pedruscall i morter. A banda de la reparació de murs, es van aixecar algunes torres de planta quadrada per defensar els principals portals de la ciutat; una a la porta de l'Onyar, dues dobles torres a Sobreportes i una a Gironella que va substituir la republicana preexistent.

La muralla es manté

L'estat de la muralla resultant del segle IV dC es va mantenir sense canvis significatius fins a l'època medieval. Tot i així, s'han documentat algunes actuacions puntuals posteriors. Cal anotar la troballa, fa uns anys, d'un nou portal i una torre afegida en el segle V en una intervenció arqueològica practicada en els soterranis de la Seu, a sota les sales del museu. Rere la porta actual d'accés des de la plaça de la Catedral, es va descobrir un tram nou de la muralla romana amb els encaixos d'un portal antic.

Amb l'edicte de Milà del 313, Constantí promulgava la llibertat del culte cristià. Era el primer graó per a l'adopció oficial de la religió cristiana. Així, ja en el segle IV dC, el bisbe va esdevenir una figura urbana cabdal. A Girona, es va erigir una primera església martiriàl que es va convertir en catedral en el segle V. Se situava davant la porta nord de la ciutat, en el lloc on suposadament es va martiritzar Feliu. Els vestigis de la basílica original es van poder examinar arqueològicament en el subsol del temple actual de Sant Feliu. Era el centre d'un episcopi més extens que es completava amb un baptisteri i la residència episcopal. El reclam de la presència de la tomba del màrtir devia empènyer a completar el conjunt amb

un hospital d'acollida dels pelegrins i, tal vegada, algun cenobi.

L'esfondrament de l'Imperi romà d'Occident va propiciar la creació del regne visigot. Administrativament, es va organitzar en comtats, entre els quals hi havia el de Girona. El nou poder civil es va manifestar a la ciutat amb la construcció del palau comtal al bell mig de la plaça foral. S'articulava a partir d'un pati interior amb diversos cossos d'edifici ocupant una part substancial de l'actual Casa Pastors i de la plaça davant de les Escales. Això va suposar una reducció significativa de l'espai lliure, que la documentació medieval va anomenar *forell*.

L'esfondrament de l'Imperi romà d'Occident va propiciar la creació del regne visigot. Administrativament, es va organitzar en comtats, entre els quals hi havia el de Girona

>> Tram de la muralla baix-imperial conservada a la plaça de Sant Domènec. (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)